

Чередарчук А. М.

здобувач кафедри кримінального права навчально-наукового юридичного інституту ДВНЗ «Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника»

ВИДИ ОБ'ЄКТА ТА ПРЕДМЕТ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У СФЕРІ ДЕРЖАВНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ

Вітчизняна теорія кримінального права передбачає, що ключовим елементом складу того чи іншого кримінального правопорушення є об'єкт кримінального правопорушення. кримінальні правопорушення у сфері державних закупівель є дуже різноманітними, з чим пов'язана неоднозначність з приводу безпосереднього об'єкта таких кримінальних правопорушень. Виходячи із поняття державних закупівель, слід зазначити, що загальним об'єктом злочинних посягань у даній сфері виступають суспільні відносини, які виникають під час придбання замовником товарів, робіт і послуг за державні кошти. Стосовно даного приводу протягом багатьох років точаться дискусії в науковій літературі. Це пов'язано з тим, що школа кримінального права будує концептуальний каркас теорії на основі матеріального визначення кримінального правопорушення, тобто поняття, що ґрунтується перш за все на ознаці суспільної небезпеки. Така позиція була пануючою в російській науці кримінального права XIX – початку XX ст., радянській науці кримінального права і залишилася в науці кримінального права сучасної України.

Однак, на даний час спостерігаємо тенденцію до відмови від розуміння об'єкта кримінального правопорушення як суспільних відносин, зокрема А.А. Тер-Акопов вважає, що визнання об'єктом кримінального правопорушення суспільних відносин не відповідає новим завданням кримінального права і що загальним об'єктом посягання слід визнати особистість і відносини, котрі забезпечують її розвиток [2, с. 52].

Вітчизняні науковці такі, як П.П. Андрушко, С.Б. Гавриш, Є.В. Фесенко та інші також виступили із критикою концепції суспільних відносин як об'єкта кримінального правопорушення. Так, П.П. Андрушко найбільш обґрунтованою в концептуальному плані вважає аксіологічну теорію об'єкта кримінального правопорушення: об'єкт кримінального правопорушення – це соціальні цінності, які є об'єктом кримінально-правової охорони, проти яких спрямоване злочинне діяння і яким воно може заподіяти або спричиняє шкоду [3, с.67].

Науці кримінального права та криміналістики притаманна триступенева кваліфікація об'єктів кримінального правопорушення «по вертикалі», тобто залежно від рівня їх узагальнення. Таким чином виділяють такі види об'єктів кримінального правопорушення: загальний, родовий, безпосередній. Така класифікація ґрунтується на співвідношенні філософських категорій «загального», «особливого» й «окремого». Загальним є вся сукупність суспільних відносин, котрі охороняються кримінальним законом, особливим – окремі однорідні за своїми політичними й економічними властивостями групи цих відносин, певна сукупність кримінально-правових норм (родовий об'єкт), окремим – конкретні суспільні відносини, охоронювані певною кримінально-правовою нормою від будь-яких злочинних посягань (безпосередній об'єкт).

У теорії кримінального права сформовано такі найбільш поширені концепції об'єкта кримінального правопорушення:

- суспільні відносини, що охороняються нормами кримінального закону (В.К. Гришук) [4, с. 77-88];
- суспільно визначена цінність (благо), якій причиняється шкода від конкретного злочинного діяння (В.Я. Тацій) [5, с. 3];
- охоронювана кримінальним законом соціальна безпека, тобто стан захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства та держави, що піддається злочинному посягання, за яке передбачено кримінальне покарання [6, с. 29-31].

Найбільшого поширення в наш час набуло визначення об'єкта кримінального правопорушення як суспільних відносин, що перебувають під кримінально-правовою охороною і яким у разі вчинення кримінального правопорушення заподіюється або може бути заподіяна шкода [7, с. 10]

Висновок про те, що об'єктом кримінального правопорушення є суспільні відносини, ґрунтується і на чинному законодавстві України. Однак у статтях Кримінального кодексу України найчастіше містяться вказівки не на сам об'єкт кримінального правопорушення, а на окремі його елементи, що охороняються законом суспільних відносин або на різні правові норми, які регулюють відповідні суспільні відносини.

Зрозуміло, що у будь-якому випадку загальним об'єктом того чи іншого виду кримінального правопорушення (не виняток й кримінальні правопорушення у сфері державних закупівель) виступають всі суспільні відносини загалом, що охороняються кримінальним законом.

Під родовим об'єктом кримінального правопорушення слід розуміти соціальні цінності, на які посягає певна група кримінальних правопорушень. Родовий об'єкт відображає характер суспільної небезпечності

певної групи кримінальних правопорушень, унаслідок чого використовується як критерій об'єднання окремих складів кримінальних правопорушень у групи і подальшого розміщення таких груп у Особливій частині Кримінального кодексу України. Значення родового об'єкта полягає і в тому, що його встановлення сприяє в ряді випадків більш точному з'ясуванню змісту ознак складу конкретного кримінального правопорушення і, в кінцевому підсумку, правильній кваліфікації злочинного діяння.

Таким чином, під родовим об'єктом кримінальних правопорушень у сфері державних закупівель слід розуміти відносини, що регулюють встановлений порядок формування та витрачання бюджетних коштів, тобто відносини у сфері розподілу, перерозподілу та використання централізованих і децентралізованих фондів; встановлені процедур придбання послуг, робіт або набуття права власності на товари за державні кошти тощо. Очевидно, що кримінальні правопорушення у сфері державних закупівель безпосередньо стосуються бюджетної системи держави і мають здатність впливати на національну економіку загалом.

Якщо родовий об'єкт кримінального правопорушення дозволяє встановити групову належність конкретного діяння, то індивідуальні його ознаки визначаються безпосереднім об'єктом посягання. Так, безпосередній об'єкт кримінального правопорушення слід визначати виходячи із конкретного виду кримінального правопорушення, що пов'язаний із здійсненням процедури підготовки, проведенням тендеру, виконання умов договору тощо. Наприклад, О.О. Дудоров основним безпосереднім об'єктом ст. 210 КК України визначає встановлений законодавством порядок виконання державного і місцевого бюджетів, порядок використання бюджетних ресурсів, покликаних з фінансового боку забезпечувати виконання державними органами та органами місцевого самоврядування покладених на них завдань і функцій [8, с. 103].

Разом з тим, в деяких випадках у складах кримінальних правопорушень у сфері державних закупівель виділяють також додатковий безпосередній об'єкт, яким може виступати встановлений порядок здійснення службовими особами органів виконавчої влади власних повноважень; ефективне функціонування державних або самоврядних органів, підприємств, установ чи організацій незалежно від форм власності та їх авторитет; конституційні права і інтереси громадян, суспільства і держави загалом.

Під предметом кримінального правопорушення в науці кримінального права розуміються певні речі матеріального світу, з відповідними

властивостями яких кримінальний закон пов'язує наявність у діях особи ознак конкретного складу кримінального правопорушення.

Стосовно підходів до розуміння предмета кримінального правопорушення точаться постійні дискусії. З огляду на позиції дореволюційних правників, предмет кримінального правопорушення ототожнювався з об'єктом чи взагалі ними не розглядався. Згадки про нього можна знайти, зокрема, у працях О. Ф. Кістяківського, В. Д. Спасовича, М. С. Таганцева. Оригінального висновку дійшов В. Д. Філімонов: предмет кримінального правопорушення – це сполучна ланка у взаємодії об'єкта з іншими ознаками складу кримінального правопорушення. Вчений вважає, що предмет кримінального правопорушення є складовою об'єкта кримінального правопорушення та водночас – його об'єктивної сторони [9, с.35].

Концепція, згідно з якою предмет кримінального правопорушення є частиною об'єкта посягання, видається цілком правильною. Але некоректним вважаємо намагання ототожнити предмет кримінального правопорушення з об'єктом кримінального правопорушення в цілому або з будь-яким його елементом. Схиляємось до думки, що предмет кримінального правопорушення – це факультативна ознака об'єкта кримінального правопорушення, що співвідноситься з ним (об'єктом) як частина і ціле. При цьому поряд із суспільними відносинами до структури об'єкта кримінального правопорушення ми відносимо предмет кримінального правопорушення і потерпілого від кримінального правопорушення.

Так, предметом кримінальних правопорушень у сфері державних закупівель виступають бюджетні кошти, що виділяються на здійснення закупівель товарів, робіт і послуг для задоволення національних потреб. Предметом кримінального правопорушення в теорії кримінального права вважається усяка річ матеріального світу, з певними ознаками якої кримінальний закон пов'язує наявність в діях особи конкретного складу кримінального правопорушення. Властивості предмета кримінального правопорушення є актуальним у криміналістичних дослідженнях при формуванні методик розслідування кримінальних правопорушень окремих видів, оскільки ці властивості детермінують інші елементи механізму вчинення кримінального правопорушення. Таким чином «відомості про особливості предмета злочинного зазіхання у сфері державних закупівель мають принципово важливе значення для розслідування цих кримінальних правопорушень» [1, с. 239].

Як правило, у сфері державних закупівель злочинців цікавлять бюджетні кошти, форма існування яких та процедури переміщення (викори-

стання) закономірно обумовлюють способи та форми заволодіння ними і використання на власну користь.

За своєю сутністю кримінальні правопорушення, що вчиняються у сфері державних закупівель, спрямовані на заволодіння бюджетними коштами і пов'язані з порушенням законодавства, зокрема, що стосується встановлених процедур придбання послуг, робіт або набуття права власності на товари за державні кошти. Дотримання цих процедур є обов'язковим для суб'єктів, що здійснюють господарську діяльність, пов'язану із поставками товарів, виконанням робіт і надання послуг за рахунок державних коштів.

Особливість предмета кримінальних правопорушень у сфері державних закупівель полягає в тому, що відбувається зазіхання на привласнення бюджетних коштів, яким відведена ключова роль у спрямованості та ефективності національної економіки, зокрема виконання основних функцій і завдань держави, що аргументовано тим, що порядок їх формування, розподілу та використання визначений законодавчо. Тобто це кошти, які мають певне цільове призначення, і, відповідно, не можуть бути використані іншим чином.

Відповідно до примітки 1 статті 210 Кримінального кодексу України «до бюджетних коштів належать кошти, що включаються до державного бюджету і місцевих бюджетів незалежно від джерела їх формування» [10, с. 87]. Основним законодавчим актом, який встановлює та регулює процедуру розподілу бюджетних коштів є Закон про Державний бюджет України чи рішення відповідної ради. Так, відповідне рішення про бюджет та виділені бюджетні кошти на видатки приймається щороку на кожний поточний рік.

Визначення особливостей предмета зазіхання кримінальних правопорушень, які вчиняються у сфері державних закупівель, є важливим елементом їх криміналістичної характеристики. Як правило, одним з найпоширеніших кримінальних правопорушень у сфері закупівель є привласнення, розтрата майна або заволодіння ним, часто поєднане із зловживанням службового становища, корупцією тощо. Таким чином, бюджетні кошти, як предмет таких кримінальних правопорушень характеризують такими ознаками:

- кошти повинні бути включені до відповідного нормативного – Закону «Про Державний бюджет України» на певний рік або рішення місцевої ради про місцевий бюджет, у якому встановлені певні доходи видатки відповідного бюджету;

- кошти повинні бути включені до відповідних планових документів (кошториси, плани використання бюджетних коштів, паспорти бюджетної програми тощо);

- кошти повинні мати чітке цільове призначення на здійснення державних закупівель, затверджених розписом бюджету асигнування, встановленим вищестоящим розпорядником бюджетних коштів, та закріплення цих асигнувань у планових документах нижчестоящего розпорядника або одержувача;

- кошти повинні фактично знаходитися на рахунках розпорядників та одержувачів бюджетних коштів (зарахування коштів на рахунок відповідної бюджетної установи, відкритий в органі Держказначейства чи установі банку);

- повинно бути у відповідних документах визначено коло осіб та підстави розпорядження (використання) цими коштами;

- визначеність підстав для здійснення платежів за рахунок бюджету (бюджетного зобов'язання) – укладення договору на придбання товару, послуги тощо [10, с. 22].

На думку А.М. Меденцева, предметом кримінальних правопорушень у сфері державних закупівель можуть бути, з одного боку, бюджетні кошти у безготівковій формі, а з іншого – готівкові кошти у національній або іноземній валюті, які використовуються для підкупу службових осіб – представників генерального замовника (замовника), відповідальними за організацію і проведення процедур державних закупівель [1, с.240].

Для режиму бюджетних коштів при здійсненні державних закупівель характерним є те, що на даний час спостерігається тенденція до переважання безготівкової форми «розрахунків» між співучасниками, і асоціюється із умовною назвою «відкату». Таким чином, створюються і в подальшому використовуються спеціально фіктивні суб'єкти господарювання, на банківські рахунки яких перераховуються суми таких «відкатів». Такі прояви мають місце при банківській (казначейській) розрахунковий механізм зі складанням відповідних документів.

Під безготівковими розрахунками слід розуміти «перерахування певної суми коштів з рахунків платників на рахунки отримувачів коштів, а також перерахування банками за дорученням підприємств і фізичних осіб коштів, унесених ними готівкою в касу банку, на рахунки отримувачів коштів. Ці розрахунки проводяться банком на підставі розрахункових документів на паперових носіях чи в електронному вигляді» [11]. Це обумовлює в механізмі вчинення кримінального правопорушення використання банківських рахунків підприємств (учасників торгів), що

відповідно визначає способи і форми підготовки та вчинення тендерних кримінальних правопорушень.

Так, після визначення так званого «переможця тендеру», кошти бюджету поступають на рахунок такого підприємства як оплата за постачання певних товарів, виконання робіт чи послуг бюджетним структурам, таким чином ці кошти зливаються з попередньо існуючою сумою. Надалі безготівкові грошові кошти виступають як фінансові ресурси підприємства, що використовуються в підприємницькій діяльності (для закупівлі сировини, обладнання, товарів, найму робочої сили тощо). Перерахування певної частини від суми, одержаної від бюджетної установи, як «відкат», здійснюється під прикриттям певної фіктивної угоди з комерційною структурою.

Таким чином, можна зробити висновок, що бюджетні кошти, порядок їх формування, розподілу та безпосереднього використання є основним фактором, що детермінує злочинну діяльність в сфері державних закупівель. В цілому основним безпосереднім об'єктом таких порушень є певні соціальні блага, за допомогою яких держава виконує свої функції та завдання, реалізує фінансову політику, чим забезпечує реалізацію потреб та інтересів не тільки фізичних чи юридичних осіб, а й суспільства загалом.

1. Меденцев А.М. *Характеристика предмета та умов вчинення кримінальних правопорушень у сфері державних закупівель* / А.М. Меденцев // *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету . Сер.: Юриспруденція.* – 2014. – № 8. – С. 239-241.
2. Тер-Акопов А. А. *Защита личности – принцип уголовного закона* / А. А. Тер-Акопов // *Современные тенденции развития уголовной политики и уголовное законодательство.* – М., 1994. – 237 с.
3. Андрушко П.П. *Легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом: Кримін.-прав. характеристика.* / П.П.Андрушко, М.Є.Короткевич. — К.: Юрисконсульт, 2005. — 292 с.
4. Грищук В.К. *Кримінальне право України: Загальна частина: [навч. посіб-ник для студ. юрид. фак. вищ. навч. закл.]* / В.К. Грищук. – К.: Вид. дім «Ін Юре», 2006. – 586 с.
5. Тацій В.Я. *Объект и предмет преступления в советском уголовном праве.* / В.Я. Тацій – Харьков : Выща шк., 1988. – 198 с.
6. Куринов Б.А. *Автотранспортные преступления. Квалификация и ответственность.* – М. : ЮЛ, 1976. – 208 с.

7. Коржанський М.Й. *Об'єкт і предмет кримінального правопорушення: Монографія / М.Й. Коржанський.* – Д. : Юрид. акад. МВС; Ліра ЛТД, 2005. – 252 с.
8. *Кримінальне право. Загальна частина: навч.-метод. посіб.* / О. О. Дудоров, В. А. Звіряка, В. П. Дробот та ін.; Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е.О. Дідоренка. – Луганськ: РВВ ЛДУВС, 2008. – 231 с.
9. Филимонов В. Д. *Охранительная функция уголовного права.* – СПб.: Юридический центр Пресс, 2003. – С. 198.
10. Меденцев А.М. *Розслідування кримінальних правопорушень, що вчиняються у сфері державних закупівель: дис. канд. юрид. наук / А.М. Меденцев; Міжнародний гуманітарний університет.* – Одеса, 2015. – 214 с.
11. *Постанова Національного банку України «Про затвердження Інструкції про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті» № 22 від 21.01.2004 [Електронний ресурс].* – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0377-04>.

Чередарчук А.М. Види об'єкта та предмет кримінальних правопорушень у сфері державних закупівель

Кримінальні правопорушення у сфері державних закупівель є дуже різноманітними, з чим пов'язана неоднозначність з приводу безпосереднього об'єкта таких злочинів. Виходячи із поняття державних закупівель, слід зазначити, що загальним об'єктом злочинних посягань у даній сфері виступають суспільні відносини, які виникають під час придбання замовником товарів, робіт і послуг за державні кошти.

Під родовим об'єктом кримінальних правопорушень у сфері державних закупівель слід розуміти відносини, що регулюють встановлений порядок формування та витрачання бюджетних коштів, тобто відносини у сфері розподілу, перерозподілу та використання централізованих і децентралізованих фондів; встановлені процедур придбання послуг, робіт або набуття права власності на товари за державні кошти тощо. Очевидно, що кримінальні правопорушення у сфері державних закупівель безпосередньо стосуються бюджетної системи держави і мають здатність впливати на національну економіку загалом.

Предметом кримінальних правопорушень у сфері державних закупівель виступають бюджетні кошти, що виділяються на здійснення закупівель товарів, робіт і послуг для задоволення національних потреб.

Автор вважає, що особливість предмета кримінальних правопорушень у сфері державних закупівель полягає в тому, що відбувається зазіхання на привласнення бюджетних коштів, яким відведена ключова роль у спрямованості та ефективності національної економіки, зокрема виконання основних функцій і завдань держави, що аргументовано тим, що порядок їх формування, розподі-

лу та використання визначений законодавчо. Тобто це кошти, які мають певне цільове призначення, і, відповідно, не можуть бути використані іншим чином.

Ключові слова: державні закупівлі, кримінальні правопорушення в сфері державних закупівель, об'єкт кримінальних правопорушень в сфері державних закупівель, предмет кримінальних правопорушень в сфері державних закупівель

Cheredarchuk A.M. Types of object and subject of criminal offenses in the field of public procurement

Criminal offenses in the field of public procurement are very diverse, which is due to the ambiguity about the direct object of such crimes. Based on the concept of public procurement, it should be noted that the general object of criminal encroachment in this area are public relations that arise during the purchase of goods, works and services by the customer at public expense.

The generic object of criminal offenses in the field of public procurement should be understood as the relations governing the established order of formation and expenditure of budget funds, ie relations in the field of distribution, redistribution and use of centralized and decentralized funds; established procedures for the purchase of services, works or acquisition of ownership of goods at public expense, etc. It is obvious that criminal offenses in the field of public procurement directly affect the budget system of the state and have the ability to affect the national economy as a whole.

The subject of criminal offenses in the field of public procurement are budget funds allocated for the procurement of goods, works and services to meet national needs.

The author believes that the peculiarity of the subject of criminal offenses in the field of public procurement is that there is an encroachment on the misappropriation of budget funds, which play a key role in the direction and efficiency of the national economy, including the main functions and tasks of the state. formation, distribution and use are defined by law. That is, these are funds that have a specific purpose, and, accordingly, can not be used otherwise.

Keywords: public procurement, criminal offenses in the field of public procurement, the object of criminal offenses in the field of public procurement, the subject of criminal offenses in the field of public procurement